

κλα του και άρχισε να με κοιτάζει έντονα. Αισθάνθηκα εκτεθειμένη. «Κανένας ηθοποιός δεν θέλει πραγματικά να παίζει τη σκηνή του καθισμένος γύρω από ένα τραπέζι.» Με το να απομακρυνθεί, δημιούργησε μια σκηνή απέναντί του και με το βλέμμα του υπονόησε την έντονη πίεση της προσοχής ενός κοινού. Αίφνης, η άνεση της συγκέντρωσης γύρω από ένα τραπέζι όπου συζητούνται ιδέες, αντικαταστάθηκε από την τεταμένη προσοχή κάποιου που σε κοιτά και σου λέει «δείξε μου».

10. Επικεντρώσου στη λεπτομέρεια

Όταν αμφιβάλεις, όταν αισθάνεσαι χαμένος, μην σταματάς. Αντ' αυτού, επικεντρώσου στη λεπτομέρεια. Κοίτα γύρω σου, βρες μια λεπτομέρεια για να επικεντρωθείς σ' αυτήν και συγκέντρωσε εκεί την προσοχή σου. Ξέχνα για λίγο τη γενική εικόνα. Απλώς επένδυσε την ενέργειά σου στις λεπτομέρειες αυτού που βρίσκεται ήδη εκεί. Η γενική εικόνα εντέλει θα ανοίξει και θα σου αποκαλυφθεί εάν καταφέρεις να κάνεις λίγο στην άκρη. Δεν θα ανοίξει αν σταματήσεις. Πρέπει να παραμένεις αναμειγμένος αλλά δεν πρέπει πάντα να παραμένεις αναμειγμένος με την γενική εικόνα.

Ενώ αφοσιώνεις την προσοχή σου στις λεπτομέρειες και καλωσορίζεις την ανασφάλεια, ενώ ακροβατείς στο τεντωμένο σκοινί μεταξύ ελέγχου και χάους χρησιμοποιώντας τα ατυχήματα, ενώ επιτρέπεις στον εαυτό σου να βρεθείς εκτός ισορροπίας και καθώς πηγαίνεις από την πίσω πόρτα, ενώ δημιουργείς τις συνθήκες κατά τις οποίες κάτι μπορεί να συμβεί και είσαι έτοιμος για το άλμα, ενώ δεν κρύβεσαι κι είσαι έτοιμος να σταματήσεις τη μελέτη, αναπόφευκτα κάτι θα συμβεί. Και πιθανότατα θα φέρει την σωστή δόση αμηχανίας.

VII. Αντίσταση

Αφού ο καλλιτέχνης ενδιαφέρεται με έναν ειδικό τρόπο για την φάση εκείνη της εμπειρίας όπου επιτυγχάνεται η ένωση, δεν προσπαθεί να αποφύγει τις στιγμές έντασης και αντίστασης. Μάλλον τις καλλιεργεί, όχι ως αυτοσκοπό αλλά λόγω των δυνατοτήτων που ενέχουν να προσφέρουν στη συνείδηση μια ενοποιημένη και ολοκληρωμένη εμπειρία.

Τζον Ντιούι

Κάθε πράξη γεννά αντίσταση σ' αυτήν την πράξη. Για να καθίσεις και να γράφεις απαιτείται σχεδόν πάντοτε μία προσωπική πάλη με την αντίσταση απέναντι στο να γράφεις. Η εντροπία και η αδράνεια είναι ο κανόνας. Το να ανταπεξέλθεις και να υπερβείς την αντίσταση είναι μια ηρωική πράξη που χρειάζεται κουράγιο και μία σύνδεση με τον λόγο για τον οποίο κάνεις ό,τι κάνεις.

Όταν ο συγγραφέας Ίταλο Καλβίνο προσκλήθηκε να δώσει έξι διαλέξεις, ως μέρος τις Σειράς Διαλέξεων του Χάρβαρντ Νόρτον, αποφάσισε να εστιάσει το στοχασμό του στις ποιότητες που εκτιμούσε στην τέχνη. Δυστυχώς ο Καλβίνο πέθανε προτού ολοκληρώσει την τελευταία διάλεξη, οι διαλέξεις όμως δημοσιεύτηκαν σε μια όμορφη έκδοση με τον τίτλο *Έξι Προτάσεις για την Επόμενη Χιλιετία*¹. Κάθε διάλεξη αποτελεί ένα κεφάλαιο αφιερωμένο σε μία από τις έξι ποιότητες που ο Καλβίνο λάτρευε στην τέχνη: ελαφρότητα,

1. Στα Ελληνικά κυκλοφορεί σε μετάφραση Μαρίας Σπυριδοπούλου, από τις Εκδόσεις Αλεξάνδρεια. [Σ.τ.Μ.]

ταχύτητα, ακρίβεια, οπτικότητα, πολλαπλότητα και ειρμός.

Η ζωή από τη φύση της, διατείνεται ο Καλβίνο, μας τραβά προς τα κάτω, προς την φθορά, και τελικά, τον θάνατο. Ο αγώνας μας να δημιουργήσουμε είναι μια πάλη ενάντια στο βάρος και στη βραδύτητα της ίδιας μας της παρακμής. Για εκείνον, η χαρακτηριστική ιδιότητα και η δύναμη της τέχνης έγκειται στην εγγενή της ελαφρότητα και στην οπτικότητά της, στην ταχύτητα, στην πολλαπλότητα και στην ακρίβεια της. Η τέχνη υπερβαίνει την εναντίον της αντίσταση.

Η άσκηση πίεσης ενάντια στην αντίσταση είναι μια καθημερινή πράξη και μπορεί να θεωρηθεί ως ένα ακόμη συστατικό της δημιουργικής διαδικασίας — ένας σύμμαχος. Το πώς αναμετράμαστε με τις φυσικές αντιστάσεις που αντιμετωπίζουμε καθημερινά, καθορίζει την ποιότητα των όσων κατορθώνουμε.

Έφτασα στην Νέα Υόρκη αφού ολοκλήρωσα τις προπτυχιακές μου σπουδές, αποφασισμένη να σκηνοθετήσω έργα. Αλλά ούτε ένα θέατρο στην πόλη δεν προτίθετο να ρισκάρει με μια νεαρή και αδοκίμαστη γυναίκα σκηνοθέτη. Αντιμέτωπη μ' αυτήν την άμεση αντίσταση, το τι έπρεπε να κάνω ήταν προφανές. Έπρεπε να δημιουργήσω για τον εαυτό μου τις συνθήκες υπό τις οποίες θα μπορούσα να σκηνοθετήσω. Έπρεπε να αναλάβω και την παραγωγή των παραστάσεών μου εκτός από τη σκηνοθεσία. Αυτό ήταν ένα τρομακτικό εμπόδιο και απαιτούσε από μένα όλη τη δύναμη και την φαντασία μου. Αντιμέτωπη μ' αυτήν την ξεκάθαρη αντίσταση και οπλισμένη με αποφασιστικότητα, διερεύνησα το πεδίο. Ρώτησα έναν φίλο πώς θα μπορούσε να βρει κανείς ηθοποιούς για να δουλέψει μαζί τους. Μου πρότεινε ναβάλω αγγελία στην εβδομαδιαία εφημερίδα Backstage. Το έκανα.

Έγραφε: «Ηθοποιοί που ενδιαφέρονται για μία διερεύνηση της δολοφονίας και του φόνου χρησιμοποιώντας τον Μακμπέθ του Σαίξπηρ, παρακαλούνται να τηλεφωνήσουν...» Στην αγγελία αμέλησα να αναφέρω ότι δεν είχα λεφτά να τους πληρώσω και ότι δεν υπήρχε κάποιος οργανισμός που να έχει αναλάβει την παραγωγή. Αλλά το τηλέφωνο άρχισε να χτυπά κι έπειτα δεν σταματούσε. Ένιωθα σαν να είχα ανοίξει το κουτί της Πανδώρας κι έβλεπα εμπρός μου όλες τις αδιαμφισβήτητες καθημερινές δοκιμασίες ενός Νεοϋορκέζου ηθοποιού. Λόγω του όγκου των τηλεφωνημάτων, ακόμη και σήμερα αποφεύγω το τηλέφωνο. Αυτό που συνέβη ήταν σαρωτικό. Όταν, με κάποια νευρικήτητα, ανέφερα στο τηλέφωνο την έλλειψη χρημάτων, πολλοί μου το έκλειναν. Αλλά γύρω στους 200 ηθοποιούς ήθελαν να έρθουν στην ακρόαση ούτως ή άλλως. Επειδή φοβόμουν υπερβολικά πολύ να διεξάγω συμβατικές ακροάσεις, τους κάλεσα όλους σε συνέντευξη κι έπειτα ζήτησα απ' τον καθένα να διαβάσει δυνατά ένα ποίημα της Σίλβια Πλαθ. Κάθισα πίσω από ένα αυτοσχέδιο τραπέζι στο σαλόνι του σπιτιού μου, γραπωμένη γερά απ' το τραπέζι ώστε να μην παρατηρήσει κανείς πως έτρεμα από φόβο και αγωνία. Θυμάμαι χαρακτηριστικά έναν ηθοποιό, με τα διπλά μου χρόνια, να μου δίνει ένα βιογραφικό που απαριθμούσε την εκτεταμένη εμπειρία του σε θέατρα του Μπρόντγουεϊ, εκτός Μπρόντγουεϊ, στον κινηματογράφο, στην τηλεόραση και σε διαφημιστικά. Η ανάσα του μύριζε αμυδρά αλκοόλ και άρχισε να κλαίει εκλιπαρώντας με να τον προσλάβω: «Απλώς θέλω να κάνω κάτι με νόημα,» είπε.

Κατά τη διάρκεια εκείνων των πρώτων χρόνων στη Νέα Υόρκη όντως δημιούργησα δεκάδες παραστάσεις με ηθοποιούς που ήταν πρόθυμοι να δουλέψουν δίχως χρήματα, μόνο και μόνο επειδή τους άρεσε αυτό που κάναμε. Έμαθα πώς

να κάνω θέατρο κάτω από δύσκολες συνθήκες. Ανεβάσαμε παραστάσεις σε ταράτσες, σε βιτρίνες καταστημάτων, σε υπόγεια, σε κλαμπ, οπουδήποτε μπορούσαμε να βρούμε χώρο για να παίζουμε. Έμαθα πώς να χρησιμοποιώ την δεδομένη αρχιτεκτονική ως σκηνικό και πώς να δουλεύω με πολλά διαφορετικά είδη ηθοποιών, ο καθένας απ' τους οποίους είχε μια ξεχωριστή ανάγκη. Γνώρισα ανθρώπους που ήταν αποφασισμένοι όσο κι εγώ να κάνουν θέατρο, οι οποίοι αναλάμβαναν τεράστιες ευθύνες για να βοηθήσουν στην υλοποίηση των παραστάσεών μου. Πιστεύω ότι αν έχω σήμερα μια καριέρα στο θέατρο, είναι επειδή κατάφερα να χρησιμοποιήσω τα εμπόδια και τις αντιστάσεις που μου προσέφερε η ζωή εκείνα τα πρώτα χρόνια. Έμαθα να χρησιμοποιώ τις δεδομένες συνθήκες, όποιες κι αν ήταν.

Αυτές οι εμπειρίες με δίδαξαν να εκτιμώ τις αντιστάσεις που προσφέρει η ζωή και να τις αναγνωρίζω ως σύμμαχο. Πάντα θα υπάρχουν αντιστάσεις και εμπόδια, όποια κι αν είναι η κατάσταση. Είτε δουλεύεις σε ένα τεράστιο επιχορηγούμενο θέατρο, είτε σ' ένα μικροσκοπικό δημοτικό θέατρο, στην πόλη ή στην επαρχία, κάτι ή κάποιος πάντοτε θα παρουσιάζει αντίσταση. Άρα, το ερώτημα είναι: πώς μπορείς να χρησιμοποιείς τις δυσκολίες και τα εμπόδια ώστε να βοηθούν αντί να αποθαρρύνουν την έκφραση;

Η συγγραφή ενός ιδιοφυούς έργου, σχεδόν πάντοτε, αποτελεί έναν άλλο κολοσσιαίας δυσκολίας. Τα πάντα είναι εναντίον της πιθανότητας να βγει το έργο απ' το μυαλό του συγγραφέα άρτιο και πλήρες. Γενικώς, οι υλικές περιστάσεις είναι εναντίον του. Σκυλιά θα γαυγίσουν άνθρω-

ποι θα διακόψουν' χρήματα θα πρέπει να βγουν' η υγεία θα καταρρεύσει. Κι ακόμα, αυτό που υπογραμμίζει όλες αυτές τις δυσκολίες, κάνοντάς τες ακόμη πιο ανυπόφορες, είναι η διαβόητη αδιαφορία του κόσμου. Ο κόσμος δεν ζητά απ' τους ανθρώπους να γράψουν ποιήματα και νουβέλες και ιστορίες' δεν τα χρειάζεται.

Βιρτζίνια Γουλφ

Αν οι αντιστάσεις είναι ένα καθημερινό δεδομένο και ένα απαραίτητο συστατικό της ροής της δημιουργίας και της ζωής, ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος να δουλεύουμε μ' αυτές; Νά μερικές ιδέες: πρώτον, αναγνώρισε ότι οι αντιστάσεις που σου παρουσιάζονται θα εντείνουν αμέσως την δέσμευσή σου και, καθώς θα πασχίζεις να τις αντιμετωπίσεις, θα παράγουν ενέργεια. Οι αντιστάσεις απαιτούν σκέψη, διεγείρουν την περιέργεια και την προσεκτική επαγρύπνηση, και, όταν υπερνικηθούν και χρησιμοποιηθούν, καταλήγουν σε αγαλλίωση. Σε τελευταία ανάλυση, η ποιότητα οποιουδήποτε έργου καθρεφτίζεται στο μέγεθος των εμποδίων που αντιμετωπίστηκαν για να ολοκληρωθεί. Αν διαθέτει κανείς την σωστή νοοτροπία, τότε χαρά, σφρίγος και σημαντικές ανακαλύψεις θα είναι τα αποτελέσματα της αντίστασης που αντιμετωπίστηκε αντί να αποφευχθεί.

Ο Μιχαήλ Άγγελος επέλεξε ένα από τα μεγαλύτερα δυνατά δημιουργικά εμπόδια όταν έτεινε το δάχτυλό του προς την οροφή της Καπέλα Σιξτίνα και αποφάσισε να ζωγραφίσει εκεί. Η αντίσταση υπήρξε τρομερή και τα αποτελέσματα που μπορούμε να απολαύσουμε σήμερα είναι ένα παράδειγμα άρθρωσης που εντάθηκε σε πείσμα της κολοσσιαίας δυσκολίας. Ο Μπετόβεν ήταν σχεδόν κουφός όταν έγραψε τα πιο σύνθετα κουαρτέτα του. Τα πραγματικά υλικά ή σωματικά

εμπόδια, όταν αντιμετωπίζονται με το σωστό πνεύμα, μπορούν να παράγουν εκπληκτικά αποτελέσματα. Το διαμέτρημα του εμποδίου καθορίζει την ποιότητα της έκφρασης.

Ως νεαρή σκηνοθέτις, ξεκινούσα κάθε νέο μου έργο προσκαλώντας τους ηθοποιούς, και όλους όσους αναμειγνύονταν στην παραγωγή, να κουβεντιάσουμε και να σκεφτούμε μαζί ιδέες και λύσεις. Εμπνευσμένοι από τα γραπτά του Έντουαρτ Ντε Μπόντο σχετικά με το θέμα, αποκαλούσαμε τις συναντήσεις αυτές «εγκάρσια σκέψη». Με το να κάνουμε ελεύθερους συνειρμούς ξεκινώντας ο ένας από την σκέψη του άλλου, γεννούσαμε μια συλλογική εικόνα του κόσμου του έργου και φανταζόμασταν μαζί τι θα μπορούσε να συμβεί στην αρένα της σκηνής. Σκαρφιζόμασταν πάντοτε περίτεχνα σχέδια και θεσπέσιες εικόνες για τις οποίες, στην πραγματικότητα, δεν υπήρχε τρόπος να πληρώσουμε. Οι περιορισμοί ενός ανύπαρκτου προϋπολογισμού και μιας σοβαρά συμπυκνωμένης περιόδου προβών, δεν επέτρεπαν ποτέ στις δεκαέξι μοτοσικλέτες που οραματιζόμασταν να διασχίσουν τη σκηνή σε μια συγκεκριμένη στιγμή της παράστασης. Αντ' αυτού, καταλήγαμε με μια μοτοσικλέτα επειδή αυτό ήταν ό,τι μπορούσαμε να βρούμε τζάμπα. Επειδή συνήθως δεν είχαμε στη διάθεσή μας πραγματικό θέατρο, δίναμε παραστάσεις σε εγκαταλελειμμένες οικοδομές ή πολιτιστικά κέντρα. Επειδή όλοι μας είχαμε και πρωινές δουλειές, ήμασταν αναγκασμένοι εκ των πραγμάτων να συμπιέζουμε τις πρόβες μας σε νυχτερινές ώρες και δανεικά δωμάτια. Παρά αυτούς τους περιορισμούς, κατορθώσαμε τελικά να δημιουργήσουμε θέατρο με έντονη παρουσία και ενέργεια κι έτσι, μετά από λίγο, με προσκάλεσαν να σκηνοθετήσω σε πραγματικά θέατρα με πραγματικούς προϋπολογισμούς.

Όταν πια άρχισα να έχω στην διάθεσή μου πραγματι-

κούς προϋπολογισμούς και δυνατότητες σχεδιαστικών στοιχείων και τεχνικής υποστήριξης, ανακάλυψα ότι έπρεπε να είμαι πολύ προσεκτική επειδή, αν τα πράγματα συνέβαιναν με υπερβολικά εύκολο τρόπο, τα αποτελέσματα δεν θα ήταν πάντα τα καλύτερα για το έργο. Αν δεν υπάρχουν αρκετά εμπόδια σε μία δεδομένη διαδικασία, το αποτέλεσμα μπορεί να στερείται σφρίγους και βάθους.

Η αντίσταση εντείνει και μεγεθύνει την προσπάθεια. Για να έρθεις αντιμέτωπος με την αντίσταση, να αντιμετωπίσεις ένα εμπόδιο, ή να υπερνικήσεις μια δυσκολία, πάντοτε απαιτείται δημιουργικότητα και διαίσθηση. Στην έξαψη της σύγκρουσης, πρέπει να επικαλεστείς νέα αποθέματα ενέργειας και φαντασίας. Ύπερνικώντας την αντίσταση αναπτύσσεις τους μύες σου — τους καλλιτεχνικούς σου μύες. Όπως κι ένας χορευτής, πρέπει να εξασκείται τακτικά για να παραμένεις μυώδης. Το μέγεθος των αντιστάσεων με τις οποίες επιλέγεις να ασχοληθείς, καθορίζει την πρόοδο και το βάθος της δουλειάς σου. Όσο μεγαλύτερα είναι τα εμπόδια, τόσο περισσότερο θα μεταμορφωθείς κατά την προσπάθεια.

Δεν υπάρχει έκφραση δίχως έξαψη, δίχως αναβρασμό. Εν τούτοις, μια εσωτερική αναστάτωση που αποφορτίζεται αμέσως μ' ένα γέλιο ή μ' ένα κλάμα, πεθαίνει τη στιγμή που εκφέρεται. Αποφορτίζω σημαίνει αποβάλλω, ξεφορτώνομαι· εκφράζω σημαίνει μένω εκεί, προχωρώ κάτι ενώ το εξελίσσω και το επεξεργάζομαι ως την ολοκλήρωση. Ίσως ένα ξέσπασμα σε λυγμούς να φέρνει ανακούφιση κι ένας σπασμός καταστροφής να δίνει διέξοδο

στην εσωτερική οργή. Αλλά όταν δεν διαχειριζόμαστε τις αντικειμενικές συνθήκες, όταν δεν πλάθουμε τα υλικά με τρόπο τέτοιο ώστε να ενσωματώνουμε την έξαψη, τότε δεν υπάρχει έκφραση. Αυτό που καμιά φορά αποκαλείται πράξη αυτοέκφρασης μπορεί να ονομαστεί καλύτερα πράξη αυτοέκθεσης· η πράξη αυτή αποκαλύπτει στους άλλους τον χαρακτήρα —ή την έλλειψη χαρακτήρα— κάποιου. Είναι απλώς ένα ξεμπρόστιασμα.

Τζον Ντιούι

Η τέχνη είναι έκφραση. Απαιτείται δημιουργικότητα, φαντασία, διαίσθηση, ενέργεια και σκέψη για να πάρεις τα τυχαία συναισθήματα της ανησυχίας και της δυσαρέσκειας και να αποστάξεις απ' αυτά ωφέλιμη έκφραση. Ένας καλλιτέχνης μαθαίνει να επικεντρώνεται στη δυσαρμονία και στην ανησυχία της καθημερινότητας αντί να ξεφορτώνεται αυτά τα συναισθήματα. Μπορούμε να μετατρέπουμε τον ενοχλητικό όγκο των καθημερινών εκνευρισμών σε καύσιμη ύλη για όμορφη έκφραση.

Αλλά κατά τις στιγμές δυσαρμονίας και δυσφορίας, όταν ακριβώς αισθανόμαστε ότι οι περιστάσεις μας προκαλούν, η φυσική μας τάση είναι να σταματάμε. Μην σταματάτε. Προσπαθήστε να επιτρέψετε την αναγκαία δυσφορία που γεννάται από την πάλη με τις παρούσες συνθήκες. Συγκεντρωθείτε σ' αυτή την δυσφορία και χρησιμοποιήστε την ως κέντρισμα για έκφραση.

Δεν υπάρχει έκφραση χωρίς αναστάτωση, χωρίς αναβρασμό. Μέσα στην έκσταση που φέρνει ένα συναίσθημα ή μες στην δυσφορία που προκαλεί ο εκνευρισμός, έρχομαι αντιμέτωπη με μια επιλογή: μπορώ είτε να αποφορτίσω αμέσως τα συναισθήματά μου, είτε να τα συγκεντρώσω, να τα αφήσω

να κοχλάσουν και, την κατάλληλη στιγμή, να τα χρησιμοποιήσω για να εκφράσω κάτι.

Αποφόρτιση σημαίνει κάτι που αποσυμπιέζεται. Κάτι που εκτοξεύεται από το σώμα χωρίς κανένα φιλτράρισμα. Δεν είναι κάτι το επιδέξιο. Είναι μια τυχαία, απρογραμμάτιστη έκφραση δυσαρέσκειας. Ένας εσωτερικός αναβρασμός που εκτονώνεται αμέσως χωρίς να συμπιεστεί, όπως ένα γέλιο, ένα κλάμα ή μια πράξη τυφλής βίας, εξαφανίζεται με το που εκδηλώνεται. Η εκτόνωση ίσως φέρνει ανακούφιση και συνεπάγεται προσωπική έκθεση, αλλά δεν είναι παρά ένα ξέρασμα προς τα έξω. Τίποτε δεν θα έχει δουλευτεί.

Η συμπίεση καθιστά επιβλητική την έκφραση. Δίχως, δηλαδή, συμπίεση, δεν υπάρχει εκφράση. Η έκφραση συμβαίνει μόνο μετά από συμπίεση. Έκφραση είναι το αποτέλεσμα που προκύπτει όταν συγκρατείς, διαμορφώνεις και ενσαρκώνεις την αναστάτωση που βράζει μέσα σου. Η ιαπωνική λέξη ταμέρου στο θέατρο Νο περιγράφει ακριβώς την πράξη τού να κρατάς κάτι για τον εαυτό σου, να συγκρατείς.

Όταν νιώθεις δέκα στην καρδιά σου, να εκφράζεις επτά.

Ζεάμι

Μια πρόβα έχει πάντοτε να κάνει με τις ανθρώπινες σχέσεις, με το να βρίσκεσαι σ' ένα δωμάτιο μαζί με άλλους ανθρώπους, δουλεύοντας προς μια κατεύθυνση. Αναπόφευκτα, οι συνθήκες μίας πρόβας ξυπνούν μέσα μου συναισθήματα δύσκολα και διαμετρικά αντίθετα μεταξύ τους. Επομένως, όπως είναι φυσικό, τα συναισθήματά μου μπορούν να γίνουν διαπροσωπικά, και διαπροσωπικά σημαίνει προσωπικά. Αν επιτρέψω στον εαυτό μου, ενστικτωδώς ή τυχαία, να εκτονώσει αυτά τα συναισθήματα καθώς εμφανίζονται, η απο-

φόρτιση μπορεί να καταστρέψει την ποιότητα των σχέσεων και να διακόψει την αναγκαία επικοινωνία με το έργο. Κάθε στιγμή στην πρόβα έρχομαι αντιμέτωπη με μια επιλογή: μπορώ να σκορπίσω τα συναισθήματά μου παντού στην αίθουσα, ή μπορώ να τ' αφήσω να σιγοβράζουν μέχρι την κατάλληλη στιγμή, κατά την οποία ίσως εκφράσω μια γνώμη ή ένα αίσθημα το οποίο ενισχύεται από αυτή την συγκέντρωση συναισθήματος και σκέψεων. Αυτή η συγκέντρωση, και η έκφραση που έπειτα προκύπτει απ' αυτήν, είναι κάτι δημιουργικό και στηρίζει τις προσπάθειες του ηθοποιού.

Ο ηθοποιός αντιμετωπίζει ένα παρόμοιο δίλημμα — την επιλογή τού να εκτονώνει ή να συγκεντρώνει την εμπειρία. Είναι εύκολο να εκτονώνει. Απλώς αφήνεις κάτι να βγαίνει, να ξεχύνεται, κάθε φορά που αισθάνεσαι ότι σε υπερνικά. Πιστεύω, όμως, ότι ένας καλός ηθοποιός καταλαβαίνει πόσο αναγκαίο είναι να συγκεντρώνει τους εκνευρισμούς, τα τυχαία συναισθήματα, τις δυσκολίες, τα ξελογιάσματα, όλα όσα συμβαίνουν από τη μια στιγμή στην άλλη, και να τα συμπιέζει, να τα αφήνει να σιγοβράζουν και έπειτα να βρίσκει τις κατάλληλες στιγμές για ξεκάθαρη και έναρθη έκφραση.

Πώς λειτουργεί αυτό πρακτικά; Κατ' αρχήν, όπως ειπώθηκε προηγουμένως, ξεκίνα καλωσορίζοντας την αντίσταση και τα εμπόδια ως δημιουργικούς συμμάχους. Αναπόφευκτα, η επακόλουθη αναμέτρηση με αυτά τα καλοδεχόμενα εμπόδια προκαλεί προσωπική δυσφορία και δυσαρμονία. Το πρόβλημα προς επίλυση είναι δημιουργικό και οδηγεί στην έκφραση και στην έναρθη διατύπωση. Αν, για παράδειγμα, ένας ηθοποιός αποπειραθεί να παρουσιάσει στο κοινό ένα δύσκολο εγχείρημα ως εύκολο, αυτομάτως η δυσκολία δημιουργεί αντιστάσεις και σύγκρουση μέσα στο σώμα του

ηθοποιού. Το πρόβλημα απαιτεί την συμπίεση αυτής της δυσαρμονίας κι έπειτα την άρθρωση της ευκολίας.

Στην πραγματικότητα είναι δυσκολότερο να βρεις την απαιτούμενη αντίσταση για ένα «εύκολο» εγχείρημα, παρά για ένα δύσκολο. Αλλά η αντίσταση είναι εξίσου απαραίτητη. Το να κάθεται σε μια καρέκλα, για παράδειγμα, μπορεί να θεωρείται εύκολο. Πώς δημιουργείς μια αντίσταση, ή κάτι σωματικό, κρυφά απ' το κοινό, ώστε να μπορείς να ασκείς πίεση εναντίον του καθώς κάθεται στην καρέκλα; Οι ηθοποιοί ξέρουν ότι το να σπρώχνεις έναν τοίχο μερικές φορές μπορεί να σε βοηθήσει να εκφέρεις ένα κείμενο καθαρότερα, καθιστώντας το πιο επείγον. Μπορείς να βρεις τον τρόπο να δημιουργείς την ίδια αντίσταση ή εμπόδιο ή επείγουσα αίτηση ενώ απλώς στέκεσαι όρθιος στη σκηνή ή κάθεται σε μια καρέκλα εκφέροντας το κείμενο; Ο ηθοποιός πρέπει να οικοδομεί μια αίσθηση σύγκρουσης ή αντίστασης μέσα στο σώμα του.

Οι ηθοποιοί μπορούν επίσης να χρησιμοποιούν ο ένας τον άλλον για να παράγουν την απαραίτητη δημιουργική αντίσταση. Και μόνο η δύναμη της παρουσίας ενός άλλου ανθρώπου προσφέρει κάτι ενάντια στο οποίο μπορείς να ασκήσεις πίεση. Και η κατευθυνόμενη προς τα έξω ενέργεια ανάμεσα στους ηθοποιούς γεννά μια ωραία, ανθεκτική και εύπλαστη ένταση.

Η Καναδή τραγουδίστρια κ. ντ. λανγκ πήρε ένα μάθημα ζωής από τον Ρόι Όρμπισον. Ενώ δούλευαν σε μία εκδοχή του τραγουδιού του «Κλαίγοντας», εκείνη αναγνώρισε το καλλιτεχνικό του μυστικό και προσπάθησε να το εφαρμόσει και η ίδια. Το αποτέλεσμα ήταν η μεταμόρφωση της αδέξιας και υπερκινητικής νεότερης κ. ντ. στην ώριμη, μεστή ερμηνεύτρια που έγινε μετά την συνεργασία της με τον Όρ-

μπισον. Από εκείνον διδάχτηκε τον ισχυρό συνδυασμό σωματικού περιορισμού και συναισθηματικής διαστολής.

Η σύμπτυξη σε έναν περιορισμένο χώρο και η υπομονή που απαιτείται για αυτή την περιστολή, στην πραγματικότητα εντείνει τον πλούτο ζωής που αποκαλύπτεται ακόμη και στην ελάχιστη δραστηριότητα. Προσπαθήστε να αναπτύξετε την ικανότητα να κρατάτε ενέργεια μέσα σας, να συμπυκνώνετε μια δράση σε περιορισμένο χώρο.

Η οκνηρία, η ανυπομονησία και ο περισπασμός είναι τρεις αδιάκοπες αντιστάσεις που αντιμετωπίζουμε σχεδόν κάθε στιγμή της ξυπνητής ζωής μας. Το πώς χειριζόμαστε αυτούς τους τρεις πραγματικούς εχθρούς καθορίζει την καθαρότητα και την δύναμη όσων κατορθώνουμε.

Ο περισπασμός είναι ένας εξωτερικός εχθρός. Ο πειρασμός της διάσπασης λόγω εξωτερικών ερεθισμάτων είναι ένα εμπόδιο που βρίσκεται παντού. Ζούμε σε μια κουλτούρα που μας περιβάλλει με προσκλήσεις σε περισπασμό και πολλοί άνθρωποι πλουτίζουν από την επιθυμία μας να διασπαστούμε. Μας ενθαρρύνουν να αλλάξουμε κανάλι, να ψωνίσουμε, να περιφερόμαστε, να σερφάρουμε, να τηλεφωνήσουμε σε κάποιον ή να κάνουμε ένα διάλειμμα.

Σε μία ομιλία του στο Πανεπιστήμιο Τζορτζ Ουάσινγκτον το 1993, ο Βάτσλαβ Χάβελ, Πρόεδρος της Δημοκρατίας της Τσεχίας, περιέγραψε τη ζωή του ως φυλακισμένος αντιφρονών στην κομμουνιστική Τσεχοσλοβακία. Θυμάται εκείνα τα χρόνια του κομμουνιστικού καθεστώτος ως πρόκληση, «μια πρόκληση να σκεφτώ και να ενεργήσω». Ενώ δεν εύχεται την επιστροφή του κομμουνισμού, ο Χάβελ περισώζει

κάτι που τον δίδαξε ο κομμουνισμός μέσα από τη δική του αντίσταση απέναντί του. Σήμερα βιώνουμε ένα άλλο είδος ολοκληρωτισμού. Ο καθένας από εμάς είναι στόχος του μηχανισμού επίθεσης του καταναλωτισμού. Μια κουλτούρα διαποτισμένη από τα ΜΜΕ στοχεύει επιθετικά στις ψυχές μας, με μια σταθερότητα που τσακίζει και μουνιάζει το πνεύμα. Αυτό το επικίνδυνο περιβάλλον μάς προσφέρει μιαν ευκαιρία: την πρόκληση να σκεφτούμε και να ενεργήσουμε.

Η οκνηρία και η ανυπομονησία είναι αδιάκοπες εσωτερικές αντιστάσεις και είναι πολύ προσωπικές. Είμαστε όλοι τεμπέληδες. Είμαστε όλοι ανυπόμονοι. Καμία από τις δύο ποιότητες δεν είναι κακή· πρόκειται μάλλον για ζητήματα που μαθαίνουμε να χειριζόμαστε δεόντως και να ενεργούμε σε σχέση μ' αυτά τις σωστές στιγμές. Τα κατευθύνουμε με γνώμονα τον στόχο μας για έκφραση.

Δεν υπάρχουν προβλήματα, υπάρχουν μόνο καταστάσεις.

Κρίστο Γιαβάσεφ

Η νοοτροπία είναι στοιχείο-κλειδί. Το να βαφτίζεις κάτι πρόβλημα γεννά την λάθος σχέση μαζί του. Προκαθορίζει μια πεσιμιστική στάση, την στάση τού ήδη ηττημένου. Προσπάθησε να μην σκέφτεσαι τίποτε ως πρόβλημα. Εκείνα με μία σχέση συγχώρεσης απέναντι στην οκνηρία και στην ανυπομονησία και καλλιέργησε μια αίσθηση χιούμορ σε σχέση και με τις δυο. Και μετά ξεγέλασέ τις. Εκείνα μια δουλειά ή μια ασχολία προτού να είσαι έτοιμος ή αφότου «δεν είσαι έτοιμος». Για παράδειγμα, αν δεν θέλεις να καθίσεις και να γράφεις, ξεκίνα να γράφεις πριν μπορέσεις να αρχίσεις να μεταπείθεις τον εαυτό σου να μην το κάνει. Ή, όταν είσαι ανυπόμονος, επιβράδυνε και επιτάχυνε ταυτόχρονα. Το ένα πόδι

πατάει γκάζι ενώ, ταυτοχρόνως, το άλλο πόδι πατάει φρένο.

Οι αναμετρήσεις με την αντίσταση και την συμπίεση του συναισθήματος γεννούν μια από τις πιο κρίσιμες προϋποθέσεις για το θέατρο: ενέργεια. Η ενέργεια δημιουργείται από την πράξη τού να παίρνεις φόρα πριν από το χτύπημα· από το να αντιμετωπίζεις ένα εμπόδιο με σκοπό να το βάλεις κάτω. Η επιτυχία ενός ηθοποιού είναι ανάλογη με την ποιότητα της αλληλεπίδρασής του με την αντίσταση που προβάλλει η κάθε περίπτωση. Η αντίθεση ανάμεσα σε μια δύναμη που ωθεί προς την δράση και μια άλλη δύναμη που συγκρατεί, μεταφράζεται σε ορατή και απτή ενέργεια στο χώρο και στο χρόνο. Αυτή η προσωπική πάλη με το εμπόδιο επιφέρει με τη σειρά της δυσαρμονία και ανισορροπία. Η απόπειρα να αποκαταστήσεις την αρμονία ενόσω βρίσκεσαι σε αυτή την κατάσταση ταραχής, γεννά ακόμη περισσότερη ενέργεια. Αυτή η πράξη είναι, καθεαυτή, η δημιουργική πράξη.

Είναι φυσικό και ανθρώπινο να αποζητάς την ένωση και να αποκαθιστάς την ισορροπία, από την θέση ανισορροπίας που σε φέρνει η εμπλοκή με την δυσαρμονία. Απάγγειλε έναν ολόκληρο μονόλογο του Σαίξπηρ ενώ βρίσκεσαι σε κατάσταση σωματικής ανισορροπίας. Στην προσπάθειά σου να διατηρήσεις την ισορροπία σου και να μην πέσεις καθώς μιλάς, κάθε κομμάτι της ύπαρξής σου πασχίζει να επιτύχει ισορροπία, αρμονία και ένωση. Αυτός ο αγώνας είναι θετικός και παραγωγικός. Ξαφνικά το σώμα μιλάει με εκπληκτική διαύγεια και επιτακτικότητα. Ο αγώνας απαιτεί ακρίβεια και άρθρωση.

Το 1991 πέρασα δέκα μέρες ως φιλοξενούμενη των Παλαι-

στινίων στο Ισραήλ. Ως μέλος μιας μικρής ομάδας Αμερικανών θεατρικών ανθρώπων που είχε προσκληθεί για να εξετάσει την κατάσταση των Παλαιστινίων θεατρικών συγγραφέων, ηθοποιών και σκηνοθετών, περάσαμε πολλές ώρες μιλώντας με ανθρώπους σε προσφυγικούς καταυλισμούς και πόλεις που βρίσκονταν στα Κατεχόμενα Εδάφη. Ήταν εξουθενωτικό. Αλλά έμαθα πάρα πολλά για την αντίσταση στο ευρύτερο πλαίσιο ενός εντελώς διαφορετικού πολιτικού καμβά.

Στο Ισραήλ και στα Κατεχόμενα το πρόβλημα είναι σχετικά ξεκάθαρο: και οι δυο πλευρές θέλουν να ζήσουν στο ίδιο κομμάτι γης. Οι επιπτώσεις αυτού του γεγονότος καταρρακώνουν τις καθημερινές ζωές αναρίθμητων ανθρώπων. Υπό το φως των αντιξοοτήτων και της εξαχρείωσης της τρέχουσας κατάστασης, θα περίμενα να δω έναν πληθυσμό Παλαιστινίων να κάθεται στα κατώφλια των σπιτιών με άδεια μάτια και ξεψυχησμένες μορφές. Αλλά τα πράγματα δεν ήταν καθόλου έτσι. Η οξυδέρκεια της αντίληψής τους και η ακρίβεια με την οποία διατύπωναν τις σκέψεις τους οι άνθρωποι που γνωρίσαμε και παρατηρήσαμε, μου προκάλεσε μεγάλη κατάπληξη. Η καθημερινότητα των Παλαιστινίων ήταν γεμάτη με τόσες κακουχίες που αναρωτήθηκα τι ήταν αυτό που δεν τους άφηνε να παραιτηθούν ενδίδοντας μπροστά στα τεράστια εμπόδια. Θα περίμενα ότι η καλλιτεχνική έκφραση θα ήταν πολυτέλεια. Αλλά στα ταξίδια μου στη Δυτική Όχθη, στη Λωρίδα της Γάζας και στο ίδιο το Ισραήλ, γνώρισα πάρα πολλούς παθιασμένους και παραγωγικούς καλλιτέχνες που όρθωναν το ανάστημά τους και αναπτύσσονταν σε πείσμα όλων όσων ήταν ανέφικτα.

Η αραβική λέξη *ιντιφάντα*, το σύνθημα του παλαιστινιακού αγώνα, μεταφράζεται συχνά ως «αντίσταση», αλλά ακριβέστερη μετάφραση είναι το «αψηφώντας». Η λέξη εί-

ναι μια έκφραση ενός λαού που εξεγείρεται και αποτινάζει το στίγμα κάτω από το οποίο ζει. Ακόμη και στους προσφυγικούς καταυλισμούς είδα με τα μάτια μου ανθρώπους που κατόρθωναν να γίνονται πιο άγρυπνοι και έναρθροι κάτω από τον ζυγό της καταπίεσης, αντί να παραλύουν περισσότερο.

Τόσοι και τόσοι άνθρωποι στους προσφυγικούς καταυλισμούς και στις πόλεις με εντυπωσίασαν με την αξιοπρέπεια και την οξύτητα της πολιτικής τους αντίληψης. Παρά τους αυστηρούς περιορισμούς σχετικά με την ανακαίνιση των κατοικιών, οι ταπεινοί χώροι όπου ζούσαν ήταν εκπληκτικά καθαροί και καλοφροντισμένοι. Παρά τους αυστηρούς περιορισμούς σχετικά με την συνεύρεση πάνω από δέκα ατόμων σε οποιονδήποτε χώρο, οι άνθρωποι ταξίδευαν απ' άκρη σ' άκρη για να δουν θέατρο κρυμμένοι σε υπόγεια.

Το ταξίδι αυτό ξύπνησε μέσα μου την δική μου ευθύνη να παραμένω άγρυπνη και έναρθη μέσα σ' ένα πολύ διαφορετικό πολιτικό σύστημα στην πατρίδα μου. Ίσως οι παράμετροι και οι κανόνες να είναι λιγότερο ορατοί και φαινομενικά ηπιότεροι απ' ό,τι στη Μέση Ανατολή, αλλά, στην πραγματικότητα, είναι πανταχού παρόντες και ύπουλοι λόγω τις ικανότητάς τους να προκαλούν μούδιασμα και κατάρρευση. Είμαστε οι σταθεροί στόχοι τεράστιων εμπορικών επιχειρήσεων που ποντάρουν πολλά στην δεκτικότητα και στη συνεργασία μας.

Θέατρο είναι η πράξη της αντίστασης ενάντια στο νόμο των πιθανοτήτων. Τέχνη είναι η αψηφισιά του θανάτου. Ποτέ δεν θα υπάρξει αρκετή ενθάρρυνση και υποστήριξη και όλοι θα πεθάνουμε. Άρα γιατί να μπαίνουμε στον κόπο; Γιατί να

καταβάλουμε τόση προσπάθεια για μια πράξη που σπανίως γίνεται αντιληπτή; Γιατί να παλεύουμε τόσο σκληρά για μια δουλειά που στην ουσία της δεν είναι παρά κάτι τεχνητό;

Η τριμηνιαία έκδοση για το θέατρο του Πανεπιστημίου Γέηλ μου ζήτησε να συνεισφέρω με ένα άρθρο σ' ένα τεύχος αφιερωμένο στην ουτοπία. Αρχικά μου φάνηκε πολύ δύσκολο να σκεφτώ για την έννοια της ουτοπίας σε σχέση με το θέατρο. Αντιστάθηκα στο να σκεφτώ την ουτοπία ως ένα τέλειο, υψηλά επιχορηγούμενο θεατρικό ανάκτορο του μέλλοντος. Δεν ήθελα να αναλογιστώ πώς θα διασταυρώνονταν το θέατρο με την τεχνολογία δημιουργώντας ένα νέο περιβάλλον. Τελικά, καθώς καιγόμουν να γράψω κάτι πριν την ημερομηνία παράδοσης που μου είχε τεθεί, συνειδητοποίησα ότι η ουτοπία δεν έχει καμία σχέση με το μέλλον. Η ουτοπία είναι τώρα. Η πράξη τού να κάνεις θέατρο είναι ήδη ουτοπική επειδή η τέχνη είναι μια πράξη αντίστασης εναντίον των περιστάσεων. Αν κάνεις θέατρο τώρα, έχεις ήδη κατορθώσει την ουτοπία επιτυχώς.

Όλα όσα κάνουμε αλλάζουν το ποιοι είμαστε. Ένα σπουδαίο έργο προσφέρει την ωραιότερη αντίσταση στον καλλιτέχνη του θεάτρου επειδή θέτει μεγάλα ερωτήματα και καταπιάνεται με κρίσιμα ανθρώπινα ζητήματα. Γιατί να επιλέξεις ένα μικρό έργο που ασχολείται με ήσσονος σημασίας θέματα; Γιατί να επιλέξεις υλικό το οποίο αισθάνεσαι ότι μπορείς να χειριστείς; Γιατί να μην επιλέξεις ένα έργο που να υπερβαίνει, έστω και κατ' ελάχιστον, τις δυνατότητές σου; Η προσπάθεια να αγγίξεις κάτι που βρίσκεται πέρα από σένα είναι αυτό που σε αλλάζει και δίνει στη δουλειά σου ενέργεια και ζωντάνια.

Έτυχε να ακούσω έναν νεαρό σκηνοθέτη κατά τη διάρκεια των τεχνικών δοκιμών να ρωτά επανειλημμένα έναν ηθοποιό

αν αισθάνεται άνετα. Εντέλει αναγκάστηκα να τον ρωτήσω, «Στόχος της πρόβας είναι να αισθανόμαστε άνετα;» Ένας καλός ηθοποιός βάζει εμπόδια στο δρόμο του σκηνοθέτη. Ένας καλός σκηνοθέτης βάζει εμπόδια στο δρόμο του ηθοποιού. Εγείρουν σκόπιμες αντιστάσεις ανάμεσά τους επειδή οι διαφορετικές τους οπτικές βοηθούν να γίνεται σαφέστερη η δουλειά που κάνουν. Ο καθένας έχει την δική του ισοδύναμη οπτική γωνία: από έξω κι από μέσα· από την πλευρά της εμπειρίας του κοινού κι από την πλευρά της εμπειρίας επί σκηνής. Η πρόθεση είναι να βρεθεί ροή και ελευθερία μέσω της αμοιβαίας τους συμφωνίας να διαφωνούν.

Και εδώ υπάρχει ένα ακόμη παράδοξο: καλλιεργείς την αντίσταση έτσι ώστε να ελευθερώσεις τον δρόμο σου από την αντίσταση. Καλωσορίζεις τα εμπόδια έτσι ώστε να βρεις έναν τρόπο να τα εκμηδενίσεις. Ο αντικειμενικός σκοπός είναι η ελευθερία.

Το φθινόπωρο του 1986 παρακολούθησα την πόλη του Παρισιού να κλείνει για μια ολόκληρη ημέρα όταν ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ, τότε πρόεδρος της ΕΣΣΔ, ήρθε για μια συνάντηση με τον Μιτεράν, τον Πρόεδρο της Γαλλίας. Οδοφράγματα που εμπόδιζαν την κυκλοφορία σε ολόκληρο το Παρίσι έκαναν αδύνατη τη μετακίνηση ανάμεσα στο αεροδρόμιο και τα ανάκτορα, όπου θα συναντιόντουσαν οι δύο τους. Αργά το απόγευμα κάθισα σ' ένα καφέ και παρακολούθησα την κουστωδιά του Γκορμπατσόφ να περνάει από δίπλα μου με μεγάλη ταχύτητα — ήταν ζήτημα δευτερολέπτων. Εκατοντάδες χιλιάδες παριζιάνοι είχαν πρόβλημα με τις μετακινήσεις τους για μια ολόκληρη ημέρα έτσι ώστε να μπορεί να ελευθερωθεί ο δρόμος ενός άντρα και από το παραμικρό εμπόδιο.

Καθόμουν στο καφέ έκπληκτη επειδή, παρακολουθώντας

τον Γκορμπατσόφ και την κουστωδιά του να περνούν από δίπλα μου, κατάλαβα, για πρώτη φορά, το νόημα της δύναμης. Δύναμη είναι η απαλοιφή των εμποδίων. Δύναμη είναι η ταχύτητα. Όλοι θέλουμε να διώσουμε το φορτίο δύναμης που συμβαίνει καθώς όλα τα εμπόδια αναχαιτίζονται, όταν οι λέξεις ή οι πράξεις μας ξεχύνονται από μέσα μας γρηγορότερα απ' ό,τι μπορούμε να σκεφτούμε. Το παράδοξο είναι ότι πρέπει να κερδίσουμε αυτή την ταχύτητα, τη δύναμη και την ροή με το να δεχόμαστε τα εμπόδια με ανοιχτές αγκάλες ώσπου να εξατμιστούν.

Φυσικά θέλουμε ελευθερία, ροή και αρμονία στη δουλειά μας. Αυτές είναι οι ποιότητες που την κάνουν εύγλωττη. Αλλά δεν μπορούμε να βρούμε αυτή τη ροή αποφεύγοντας τα εμπόδια που προκύπτουν από τη στιγμή που αρχίζουμε. Καλωσορίζουμε τις αντιστάσεις, έπειτα χρησιμοποιούμε τα θεόσταλτα πυρομαχικά μας —την φαντασία μας, την ενέργεια και τη θέλησή μας— και τελικά παρακολουθούμε τα εμπόδια να διαλύονται. Μόνο τότε μπορούμε να απολαύσουμε την νεοαποκτηθείσα ελευθερία και τη ροή ώσπου να εμφανιστεί το επόμενο εμπόδιο. Και ο αγώνας ξεκινά εκ νέου. Εξού και το παράδοξο: καλλιεργούμε την αντίσταση έτσι ώστε να ελευθερώσουμε το δρόμο μας από την αντίσταση. Πραγματική δύναμη είναι η απομάκρυνση της αντίστασης από το δρόμο σου.

Την πρώτη φορά που είδα την Έρημη Χώρα του Τ. Σ. Έλιοτ σκηνοθετημένη από την Ντέμπορα Γουόρνερ και ερμηνευμένη από την Φιόνα Σω στο Διεθνές Θεατρικό Φεστιβάλ του Δουβλίνου το 1995, διδάχτηκα μία ακόμη δημιουρ-

γική χρήση της αντίστασης. Παρ' όλο που το ίδιο το έργο διαρκούσε περίπου μισή ώρα, το να φτάσεις μέχρι εκεί ήταν μια δοκιμασία. Πρώτον, ήταν πολύ δύσκολο να αποκτήσεις εισιτήρια επειδή πολύ λίγα έγιναν διαθέσιμα στο ευρύ κοινό. Για να επιτύχεις σ' αυτήν την πρώτη αποστολή, να πάρεις εισιτήριο για να δεις την παράσταση, απαιτούνταν χρόνος, προσπάθεια και επιμονή. Έπειτα, η Ντέμπορα Γουόρνερ είχε επιμείνει να μεταφερθεί το κοινό σε ένα αρκετά απόμακρο παλιό φρούριο και για να φτάσεις ως εκεί έπρεπε να χρησιμοποιήσεις ένα λεωφορείο που είχε μισθώσει το φεστιβάλ ειδικά για την περίπτωση. Η αφετηρία αυτού του λεωφορείου ήταν στο κέντρο του Δουβλίνου. Αφού κατάφερα να αποκτήσω εισιτήριο, βρέθηκα στο σημείο εκείνο της πόλης απ' όπου δύο διπλά λεωφορεία θα αναχωρούσαν για τον χώρο της παράστασης. Το κοινό, μετά την επιβίβασή του στο λεωφορείο, έπρεπε να περιμένει για περίπου σαράντα πέντε λεπτά λόγω κάποιων τεχνικών προβλημάτων στον χώρο της παράστασης. Τελικά κατευθυνθήκαμε εκτός πόλης και λίγο αργότερα τα λεωφορεία σταμάτησαν στους πρόποδες ενός απόκρημνου λόφου κάτω από το παλιό φρούριο. Βγήκαμε από το λεωφορείο και για άλλη μια φορά μας ζητήθηκε να περιμένουμε σ' ένα λιβάδι. Πέρασε άλλη μισή ώρα. Για κάποιο λόγο η ατμόσφαιρα ήταν εύθυμη και κανείς δεν έδειχνε να έχει ενοχληθεί ιδιαίτερα από την καθυστέρηση. Για την ακρίβεια, υπήρχε ένα αίσθημα προσμονής και περιπέτειας αναμεταξύ μας. Έπειτα από αυτή την τελευταία καθυστέρηση πήραμε το ανηφορικό μονοπάτι του λόφου και φτάνοντας μπήκαμε σε έναν παλιό στρατώνα για να διώσουμε την ερμηνεία της Φιόνα Σω και το άκρως απαιτητικό ποίημα του Τ. Σ. Έλιοτ. Η εμπειρία ήταν αρκετά απλή και πολύ ιδιαίτερη. Δεν χρησιμοποιήθηκε ηχοσύστημα, δεν υπήρξαν

αλλαγές στα φώτα και το κτήριο δεν είχε καν θέρμανση. Εμείς, ως κοινό, είχαμε βρεθεί στο σημείο απ' όπου μπορούσαμε να ακούσουμε μια εξαιρετική γυναίκα να εκφέρει αυτό το δύσκολο κείμενο. Η εμπειρία ήταν θεσπέσια. Αισθάνθηκα προετοιμασμένη ν' ακούσω. Αν η παράσταση είχε δοθεί σε ένα άνετο θέατρο στην πόλη, δίπλα σε άλλα θέατρα, δεν πιστεύω ότι θα ήμουν τόσο παρούσα και τόσο δεκτική και ότι θα άκουγα τόσο προσεκτικά. Η παρουσίαση της παράστασης στο κέντρο της πόλης θα έκανε τη δουλειά των διοργανωτών του φεστιβάλ πολύ πιο εύκολη. Αλλά η Γουόρνερ και η Σω είχαν βρει τις κατάλληλες συνθήκες για να μπορέσουμε να διώσουμε, μαζί, κάτι από την Έρημη Χώρα. Οι αντιστάσεις που συναντήσαμε προκειμένου να διώσουμε αυτή την εμπειρία, στην πραγματικότητα ενίσχυσαν την ικανότητά μας να ακούμε και να είμαστε παρόντες.

Σχεδόν έναν χρόνο αργότερα είδα ξανά την παραγωγή, αυτή τη φορά στην Πλατεία Τάιμς της Νέας Υόρκης, σε ένα παλιό θέατρο του Μπρόντγουεϊ, λίγο προτού ανακαινιστεί από την Ντίσνεϊ. Και πάλι, παρ' όλο που η εμπειρία ήταν εντελώς διαφορετική, ήταν αληθινή. Ήμασταν καθισμένοι στη μέση ενός σαραβαλιασμένου κτηρίου, πολλές θέσεις ήταν καλυμμένες με πλαστικό, η κρύα χειμωνιάτικη νύχτα ήταν μαζί μας στην αίθουσα... η Γουόρνερ και η Σω είχαν βρει τις κατάλληλες αντιστάσεις για να τις μοιραστούν με ένα νεοϋορκέζικο κοινό.

Η νοοτροπία σας απέναντι στην αντίσταση καθορίζει το πόσο επιτυχημένη θα είναι η δουλειά σας και ποιο θα είναι το μέλλον σας. Η αντίσταση πρέπει να καλλιεργείται. Το πώς

αναμετράστε με τα εμπόδια που παρουσιάζονται υπό το φως οποιασδήποτε προσπάθειας, καθορίζει την κατεύθυνση της ζωής και της καριέρας σας.

Επιτρέψτε μου να κάνω μερικές προτάσεις για το πώς να χειρίζεστε τις φυσικές αντιστάσεις που μπορεί να σας προσφέρουν οι περιστάσεις. Μην υποθέτετε ότι θα πρέπει να υπάρχουν ορισμένες προϋποθέσεις για να κάνετε την καλύτερή σας δουλειά. Μην περιμένετε. Μην περιμένετε για αρκετό χρόνο ή χρήμα ώστε να πραγματοποιήσετε αυτό που νομίζετε ότι έχετε κατά νου. Δουλέψτε με ό,τι έχετε αυτή τη στιγμή. Δουλέψτε με τους ανθρώπους που έχετε γύρω σας αυτή την στιγμή. Δουλέψτε με την αρχιτεκτονική που βλέπετε γύρω σας αυτή τη στιγμή. Μην περιμένετε γι' αυτό που εικάζετε ότι είναι το κατάλληλο, ουδόλως αγγωμένο περιβάλλον μέσα στο οποίο θα μπορείτε να εκφραστείτε. Μην περιμένετε την ωριμότητα, την διορατικότητα ή την σοφία. Μην περιμένετε ώσπου να είστε σίγουροι ότι ξέρετε τι κάνετε. Μην περιμένετε ώσπου να αποκτήσετε αρκετή τεχνική. Αυτό που κάνετε τώρα, ο τρόπος που χειρίζεστε τις παρούσες συνθήκες, θα καθορίσει την ποιότητα και τις προοπτικές των μελλοντικών σας προσπαθειών.

Και, την ίδια στιγμή, να έχετε υπομονή.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σημείωμα της μεταφράστρας	7
Εισαγωγή	13
Πρόλογος	19
Μνήμη	33
Βία	57
Ερωτισμός	77
Τρόμος	96
Σtereότυπο	109
Αμηχανία.....	133
Αντίσταση.....	159